

DOI 10.36074/logos-08.07.2022.097

БУТИ ПОРУЧ, КОЛИ НЕПРОСТО. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО І МЕДИЧНОГО КАПЕЛАНСТВА В УКРАЇНІ

Добрянський Дмитро Вікторович

канд. мед. наук,
доцент кафедри внутрішньої медицини №3
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Тарченко Наталія Володимирівна
Журналіст

Тарченко Інна Петрівна
канд. мед. наук, асистент кафедри внутрішньої медицини №3
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

УКРАЇНА

В часи, коли на горизонті гуркотить ніби то грім, але він не має нічого спільного із природним явищем – грозою, коли небо стає небезпечним та несе смерть, людська свідомість потребує бодай якоїсь впевненості та захисту, а ще – відчуття сенсу буття. Хто може це дати? Можливо – сам Бог, або його посередник – священник. На війні священників називають капеланами, і місія їх – особлива.

Слово «капелан» походить від латинського «капа» – тобто, плащ. За легендою, в 338 році в гарнізоні міста Ам'єна, що входив у ті часи до складу Римської Імперії, служив офіцером кінноти Мартин Турський, що згодом став одним із найбільш шанованих у Франції святих. А тоді він, ще юнак, дужий та сміливий воїн, зустрів якимось холодною зимою оголеного жебрака, та, щоб зігріти нещасного, відрізав й віддав половину свого плаща.

Рис. 1. Св. Мартин Турський

Згодом частина плаща святого Мартина стала реліквією, яку зберігав при собі спеціально призначений для цього священик. Хранителя плаща – «капи» – нарекли капеланом, для поклоніння їй створили похідний храм-намет, який називався «капелою» (від латинського *capella* пішло і українське слово «каплиця»). В Середньовіччі військові священики-капелани існували в багатьох європейських арміях [1].

На Київській Русі церква також відігравала дуже значну роль у військовому житті. Князі перед походами завжди організовували великий молебень. Священнослужителі брали участь безпосередньо в походах, про що свідчить один з літописів: «Князь Володимир приставив попів своїх, щоб їхали наперед війська і співали тропарі та кондаки Чесного Хреста і на канон святої Богородиці» [2].

За козацьких часів релігійним життям лицарів зазвичай опікувалися монастирі – Трахтемирівський, потім, після його руйнації турками в 1678 р., Самарський Пустельно-Миколаївський, та Києво-Межигірський. В монастирях поранені козаки лікувалися, туди вони йшли назавжди в похилому віці, коли вже не могли тримати зброю – замолювати гріхи та доживати останні дні в суворій аскезі. З монастирів на Січ приїжджали священики та диякони, до яких козаки, зі свого боку, ставили певні вимоги – не зловживати алкоголем, мати красивий голос, гарно говорити українською мовою, та не з папірця. В походах козаки завжди влаштовували в особливому наметі похідну церкву [3].

Заможні січовики та старшина давали храмам щедрі пожертви. Найшановнішим святом було Покрови (14 жовтня).

Після козацької доби першими суто українськими військовими духівниками можна вважати капеланів українських загонів національної гвардії, що діяли на піддавстрійських західноукраїнських землях під час революції в Австрії в 1848 р. Тоді у Львові організували Головну Руську Раду, члени якої вимагали від Відня створення самостійної Галичини на історичних українських землях [4]. Спротив з боку влади вимусив організувати національні військові частини та селянські загоны самооборони. Багато священиків стали духовними наставниками цих збройних формувань.

З початком Першої Світової війни у складі австро-угорської армії були численні українські полки, до складу яких входили капелани греко-католицької церкви. Галичина опинилася в самому пеклі, коли війська російського Південно-Західного фронту розпочали там широку наступальну операцію [4, 5]. Душпастирі часто знаходилися в частинах, разом із бійцями, на лінії фронту. Саме там доводилося відправляти богослужіння, сповідати, допомагати в лазаретах, та й не забувати про культурно-освітню діяльність. Були українські капелани й на інших фронтах – сербському, албанському, італійському. Після поразки на італійському фронті духівники разом із бійцями опинилися у таборах військовополонених. Там завдяки зусиллям капеланів йшло інтенсивне релігійне життя – відзначалися свята, діяли різноманітні гуртки [6].

В горнілі Першої Світової війни розпочалася і слава історія Українських Січових Стрільців (УСС). Їх першим капеланом став о. Андрій Пшепюрський. Він мужньо проявив себе під час битви на г. Маківка в 1915 р., коли УСС після чотириденних запеклих боїв перемогли московські полки. Отець А. Пшепюрський весь цей час був на передовому медпункті, де морально підтримував та сповідував 92-х поранених січовиків [7]. Інший капелан, Микола Іжак, відзначився в тому ж році під час битви під Семикіцями, що на Поділлі. Згодом, за кілька років, він очолив Зарядче Преподобництва – структуру, яка утворилася після успішного реформування Української Галицької Армії та відповідала за діяльність військового духовенства [8]. Польові духівники сприяли цікавому та знаковому явищу Першої Світової – братанню із солдатами

противника. У фронтових частинах 8-ї російської армії, що протистояла УСС, частка українців була 55% [7].

В складі Галицької армії, утвореної на теренах молодого Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) служило біля сотні священників Греко-католицької церкви [3]. Зарядче Преподобництво, що координувало їх роботу, створили за зразком Фельдвікаріату австрійської армії. Проте, на відміну від австрійських фельдкуратів, які свою діяльність обмежували відправленням обрядів, українські духівники допомагали бійцям у всіх аспектах їх життя. Військових священників урівняли в правах зі старшинами. Одним із найвідповідальніших їх обов'язків був облік полеглих вояків, організація поховань. Капелани весь час перебували серед стрільцтва, мали величезний вплив та авторитет. Знаходилися поряд із смертельно хворими під час епідемії тифу 1918-19 рр. [5].

На Наддніпрянщині в роки національно-визвольної боротьби 1917-21 рр. становлення військового духовенства зазнало чимало перешкод. Центральна Рада, перебуваючи під впливом пацифістських та антиклерикальних ідей, якийсь час взагалі не бачила необхідності у створенні не тільки інституту капеланства, а й регулярної армії взагалі [9]. Організацією армії та військового духовенства зайнявся тільки С. Петлюра, який очолив Генеральний секретаріат військових справ [10]. Скоро були створені декілька українських полків. Першими душпастирями стали досвідчені священники – П. Пащевський, М. Маринич, О. Маричев. І саме полки, якими опікувалися ці святі отці – Дорошенківський, Богданівський, а також Галицько-Буковинський курінь січових стрільців Є. Коновальця потім найкраще себе проявили у битві за Київ [5].

Рис. 2. Протопресвітер Армії УНР о. Павло Пащевський

Гетьман Скоропадський, досвідчений військовий і віруюча людина, усвідомлював важливість капеланської служби [11]. Капелани частин, сформованих за Центральної Ради, залишились служити і в гетьманському війську. Проте, в частинах, укомплектованих офіцерами та унтер-офіцерами, що діяли на базі формувань російської армії, капелани були хоч досвідчені, але з національної точки зору байдужі [12].

Під час правління Директорії з'явилася Головна управа військового духовенства – складова Генштабу Армії УНР. У військових частинах служило 30 капеланів, за статусом прирівняних до старшин у званні підполковника.

Головним священиком українського війська став о. Антоній Матеюк. Проте, інституція капеланів не набула чітких форм через безперервні бої.

Під час Зимового походу 1919-20 рр. капелани діяли безпосередньо у військових частинах, справляючи позитивний вплив на місцеве населення, яке було дуже релігійним. Потім, після поразки Армії УНР, коли вояків інтернували у польські табори, священики підтримували їх бойовий дух та віру в перемогу [5].

Під час Другої світової війни свою непримиренну визвольну боротьбу проти окупаційних сил Берліна та Москви вела Українська Повстанська Армія. Специфіка партизанської війни ускладнювала організацію релігійного життя вояків. Для постійного перебування в загонах духовників часто не було умов [5]. Тому часто залучали проводити служби парохів сіл, поблизу яких бійці стояли. Принаймні, намагалися відзначати за участю священиків усі великі церковні свята. Найбільш вони довіряли греко-католицьким служителям церкви. Душпастирі, які зголошувалися служити, пізніше часто жорстоко за це були покарані, стаючи жертвами нацистського, радянського чи польського терору. Деякі священики вступали безпосередньо до загонів у якості бійців. Таким був, зокрема, капелан Лемківського куреня групи «Сян» Андрій Радь – «Яворенко». В лавах повстанців він перебував у 1944 – 47 рр. Крім іншого, брав участь у протидії акції «Вісла» – примусового переселення українців, яку розпочала польська комуністична влада. Під час рейду через Австрію на Захід у 1947 р. під час сутички із підрозділом КДБ «Смерш» потрапив у полон, після чого відбув 10 років заслання [13].

Рис. 3. О. Андрій Радь править великодню літургію (Квітень 1947 р.)

А в повстанському курені «Байди» у 1944 – 48 рр. діяв о. Василь Шевчук, який потрапив у полон до поляків та був розстріляний [14].

Через активну участь священиків Греко-Католиків у повстанському русі радянська влада намагалася ліквідувати цю церкву. Духовенство насильно звертали у православ'я, всіх ієрархів заарештували та ув'язнювали. УГКЦ надовго перейшла до катакомбного існування [5].

Як бачимо, традиції військового душпастирства на українських теренах мають велике та розгалужене коріння. З 2014 р. почалося нова сторінка історії капеланства на війні в Україні. Спочатку все відбувалося стихійно, але швидко набуло офіційної форми. В 2015 р. створено Синодальне управління військового духовенства УПЦКП, почалися планові ротації душпастирів на фронт. У капеланів з'явилася форма та шеврони.

Завдяки ротаціям на передовій значно збільшилася кількість священиків Київського патріархату. Після Об'єднавчого собору українських православних

церков у 2018 р. вони продовжили своє служіння, тепер вже будучи капеланами Православної Церкви України.

Планується, що діяльність душпастирів різних конфесій координуватиме Українська Міжцерковна Рада.

Існує багато різновидів капеланства, які іноді переходять одне в одне. Дуже важливим на наш погляд є душпастирство медичне. Якщо військове капеланство врешті решт увійшло в правове поле – відповідний Закон «Про Службу військового капеланства» офіційно набирає чинності з 1 липня 2022 р., медичне його відгалуження все ще існує в невизначеному стані [15].

Право хворого попросити про допомогу священнослужителя будь-якої конфесії гарантується Лісабонською декларацією прав пацієнта, прийнятою у 1981 р. [16].

Легендарний лікар та філософ Авіценна зауважував, що для успішного лікування необхідна правильна взаємодія трьох факторів – лікаря, хворого та хвороби. Мистецтво лікаря – відволікти пацієнта від хвороби, а також допомогти отримати полегшення і сили для боротьби з недугою. Задача не така проста, як може здатися на перший погляд. І дуже важливу допомогу може надати саме священик.

Можливість звернутися до священика передбачає холіцистичний (від грецьк. *holos* — цілий, увесь) підхід до здоров'я в медицині, у якому важливо лікувати саме хворого, а не хворобу і слід проводити цілісну терапію не тільки тіла, але й, передусім і душі [17].

До того ж, допомоги від священика потребують часто не тільки хворі, але й лікарі.

Рис. 4. Київ, 23 червня 2022 року. Капелани на відкритті художньої виставки «Маріуполь – душа України»

Багато країн світу мають великий досвід професійного медичного капеланського служіння. А започаткована ця практика була в американському місті Вустер, штаті Массачусетс. Першу програму з підготовки медичних капеланів започаткував преподобний Ентоні Бойзен [16]. До того, як стати пастором, він пережив декілька психотичних епізодів, побувавши пацієнтом у психіатричних лікарнях. Там гостро відчув, як не вистачає уваги до його душі. Тоді з'явилася у майбутнього пастора мрія – зблизити релігію та медицину.

Заради її досягнення він почав вивчати психологію релігії в теологічній семінарії Андовера, потім закінчив Союзна теологічну семінарію (Нью-Йорк). Працював у лікарні, як учень лікаря, потім його запросили стати лікарняним капеланом. Невдовзі він започаткував програму клінічної підготовки студентів-богословів у лікарні. Протягом двадцяти років ця його ініціатива розповсюдилася на інші штати, а також – на Канаду, Австралію.

В 60-ті роки медичне капеланство розповсюдилося у Європі. Тут з'явилося декілька течій – американська, англійська, німецька, скандинавська, які з'єдналися в єдину ріку. Тому можна вважати, що на сьогодні найбільш серйозна та багатогранна школа душпастирської медичної освіти існує саме в Європі.

Так, наприклад, в Австрії діє спеціальна програма «Clinical pastoral education», яка триває 2 роки. Вона передбачає сотні годин клінічної практики та прослуховування великого теоретичного матеріалу [17].

А ще в багатьох країнах у лікарнях існують комітети з біоетики, куди часто входять священики які допомагають лікарю прийняти етичні рішення на користь пацієнта у складних та суперечливих медичних випадках.

В Україні медичне капеланство знаходиться ще в процесі свого становлення. Перші кроки в цьому напрямку зробила Українська Греко-Католицька Церква. Зараз медичних капеланів цієї конфесії – більше ста. До справи ставляться дуже ґрунтовно – душпастирі проходять тренінги, навчаються за кордоном, зокрема, в Зальцбурзі. Проте, для українського законодавства вони все ще «невидимки» – їх статус не визначений. Працюють капелани в лікарнях неофіційно – як священики та волонтери [17].

Законопроект про запровадження душпастирської опіки в сфері охорони здоров'я зареєстрували у Верховній Раді в 2016 р. В ньому вперше був прописаний термін «душпастирська опіка», та йшлося про надання медичним закладам права офіційно приймати капеланів на роботу. Проте, за результатами голосування законопроект не прийняли. Потім при МОЗ України створили Робочу групу з питань впровадження капеланства у сфері охорони здоров'я, яка має розробити новий законопроект, разом з пакетом підзаконних актів.

В 2019 р. наказом Мінекономіки до «Класифікатора медичних інтервенцій» внесено терміни «Духовна підтримка» та «Духовний ритуал» [16].

У 2020 році за ініціативи Православної Церкви України, Української Греко-Католицької Церкви та Української Церкви Християн Віри Євангельської була створена Асоціація капеланів охорони здоров'я.

Рис. 5. Експерсію на Великдень для українських військових по храмах і монастирях Києва проводить капелан (<https://www.suvd.com.ua/>)

В деяких українських медичних закладах вже існує дуже позитивний досвід постійного медичного капеланського служіння – зокрема, у Львові. Так, наприклад, у Львівській лікарні швидкої допомоги, працюють три капелани, змінюючи один одного та маючи при цьому щільний графік [18]. А в «Народній лічниці» ім. митрополита Андрея Шептицького священник служить разом із психологом та соціальним правником. А отже – хворий відчуває постійну підтримку, що, безумовно, надає йому сил у боротьбі з недугою. Кожного дня в лікарняній каплиці відбувається молитва, на яку приходять і лікарі, і хворі. Іноді священнику, щоб подолати стереотипи, доводилося міняти чорний підрясник на сірий, або білий [19].

Рис. 6. О. Сергій Сущенко проводить служіння в шпиталі

Стереотипи – це важливий фактор, з яким доведеться ще дуже багато працювати. В свідомості пересічного хворого священник в рясі сприймається, як такий собі «янгол смерті», і, безумовно, лякає. Щоб це подолати, треба вдаватися до різних заходів – від роз'ясень до просто переодягання у звичайний одяг. Та й лікарі мають не ставитися ревно до порад священнослужителя.

Впровадження в Україні професійної душпастирської служби потребує ще багато роботи.

Ось як бачить це людина із великим та різноманітним досвідом душпастирського служіння, капелан Православної Церкви України, протоієрей Сергій Сущенко.

• *Восени 2021 року владика Федір, архієпископ Полтавський і Кременчуцький, мене благословив опікуватись Полтавським військовим шпиталем. Спочатку я служив там по святах. Але після 24 лютого 2022 р. став бувати частіше – ходити по палатах, спілкуватися з пораненими, сповідати їх та причащати. Скоро мене призначили капеланом територіальної оборони, тоді в шпиталі вже служив менше, став більше допомагати, як волонтер – за сприянням української діаспори в США діставати лікувальне обладнання. Допомагаю не тільки військовому шпиталю, але й іншим медичним закладам.*

Мої служби в шпиталі охоче відвідували не тільки хворі, але й медики. Останні дуже прагнули викроїти хоч якийсь час, щоб постояти, – у кого було п'ять хвилин, у кого більше.

Під час служіння в шпиталі я весь час відчував, що мені треба пройти медичні курси, щоб краще розуміти проблеми хворої людини. У мене у самого є хвороби, тому з деякими людьми відчуваю спільність.

Так, я капелан, учасник бойових дій, і нам проводили медичні курси, навчали робити перев'язки, надавати першу домедичну допомогу. Але цим все і обмежувалося. Тому я би хотів, щоб були такі безкоштовні курси для капеланів, які також дали би сертифікат, який засвідчить, що людина отримала знання із психології та основ медицини. Тобто, вже готовим капеланам треба давати певну початкову медичну підготовку. Медичному капелану слід мати уявлення про хвороби, щоб розуміти людину, з якою спілкується, її біль. Не кожен священик може бути капеланом. Тому я думаю, що такі курси треба формувати для вже готових капеланів, хоча б онлайн. Незадовго до початку повномасштабного вторгнення щось подібне, я чув, планувалося, але повномасштабна війна, мабуть, відклала такі плани. Хочеться вірити, що вони скоро все ж втіляться, бо життя того потребує.

Духовна підтримка особливо важлива в часи, коли є постійна загроза життю та здоров'ю людей, які пережили чи переживають стрес. Особливо за умов війни вони потребують реабілітації не тільки психологічної, але й духовної. Подібне стосується в однаковій мірі цивільних і військових. В багатьох країнах Європи і Світу існує великий досвід військового та медичного капеланства. В Україні, попри велику перерву, яка сталася через панування атеїстичного державного устрою, є велике історичне підґрунтя, звертаючись до якого, багато сьогodнішніх священнослужителів різних конфесій стають капеланами, які діють не тільки на передовій, підтримуючих бійців, але в лікарнях та госпіталях, де їх допомога теж дуже потрібна, тому що увага та слова підтримки духовної особи сприяють покращенню настрою пацієнта, його бажанню скоріше одужати, таким чином лікування стає ефективнішим. Але на сьогодні медичними капеланами стають священнослужителями місцевих релігійних громад, які не мають спеціальної підготовки та виконують свої обов'язки суто на громадських або волонтерських засадах.

Актуальність медичного капеланства зумовлена загостренням духовно-релігійних потреб населення України, яке виникло на фоні глибокої політичної кризи, появи значної кількості поранених і психологічно травмованих унаслідок бойових дій, погіршення соціально-економічного та морально-психологічного стану суспільства.

Для ефективної діяльності медичному капелану потрібні знання із психології та основ медицини, йому слід мати уявлення про хвороби, щоб розуміти людину, з якою спілкується, її біль. Зважаючи на те, що ця проблема на сьогодні є нагальною, а також враховуючи ситуацію в країні, виникає необхідність організації спеціальних онлайн курсів, де в короткий термін капелани зможуть отримувати необхідні їм знання і де вони зможуть спілкуватися зі спеціалістами, отримуючи відповіді на свої запитання.

Список використаних джерел:

- [1] Зінченко П. (2019). *Наступники святого Мартина: військове капеланство в Католицькій Церкві*. Вилучено з <https://www.verbum.com.ua/11/2019/how-does-the-church-work/military-chaplains-in-catholic-church/>
- [2] Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. (1992). *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.)*. Вид. 4. Львів: Світ.
- [3] Апанович О. (1991). *Розповіді про запорозьких козаків*. Київ: Дніпро.
- [4] Микитюк Д. (1958). *Українська Галицька Армія: Матеріали до історії т. 1*. Вінніпег.

- [5] Забзалюк Д.Є. (2019). *Душпастирська служба українських військових формацій першої половини ХХ ст.: дисертація*. Вилучено з <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/359>
- [6] Лебедович І. (1963). *о. Полеві духовники Української Галицької Армії*. Вінніпег.
- [7] Ріпецький С. (1967). *За волю України. Історичний збірник УСС. В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви 1914-1964* Нью Йорк: Вид-ня Гол. Управи УСС.
- [8] Ткачук П. (2008). *Капелани УГА на фронтах українсько-польської війни 1918–1919 рр.* Вилучено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2008_17_18
- [9] Андрусишин Б. (1997). *Церква в Українській державі. Доба Центральної Ради*. Київ.
- [10] Гудь Б.В. (1997) *Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українськопольського військового політичного співробітництва 1917 – 1921 рр.* Львів: Українські технології.
- [11] Монкевич Б. (1995). *Організація армії Української Держави 1918 р. Україна в минулому. Випуск 7.* Київ: Львів.
- [12] Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. (1992). *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). Вид. 4.* Львів: Світ.
- [13] Мельник І. (2017). *Акція «Вісла» скоротила кількість українців.* Вилучено з https://www.youtube.com/watch?v=tIXJM_SDzvE.
- [14] Сайко О. (2016). *Отець Василь Шевчук – капелан УПА “Кадило”.* Вилучено з <https://www.youtube.com/watch?v=HGuYtCwTHr8>
- [15] *Медичне капеланство в Україні: розвиток і перспективи (2020).* Вилучено з <https://www.youtube.com/watch?v=vmg4Xkxmzgw>
- [16] Москаленко В., Сахарчук І., Дудка П., Тарченко І., Бодарецька О., Ільницький Р., Бондаренко Ю. (2007) *Пропедевтика внутрішніх хвороб*. Київ: Книга плюс.
- [17] Блажніший Святослав. (2017) *Про медичне капеланство.* Вилучено з <https://www.youtube.com/watch?v=K-9Ser069LA>
- [18] *Професія - бути поруч. Як працюють медичні капелани у час пандемії. (2021).* Вилучено з https://www.youtube.com/watch?v=Pcs_VpUj8bg
- [19] *Як розвивати медичне капеланство в Україні. Круглий стіл у Львові. (2021).* Вилучено з <https://www.youtube.com/watch?v=POHSi8t9tCg>